

ВІДГУК

на дисертацію Тодорової Наталії Юріївни «Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Універсальна поліпарадигмальна категорія простору, вочевидь, є невичерпною щодо вивчення її природи і сутності, адже перші спроби підкорити її були здійснені, як відомо, ще за часів античності. Складним є її опанування в стійких, сталих мовних зворотах (фразеологічних одиницях, далі – ФО), тим паче, в зіставному аспекті дослідження двох різноструктурних віддалено споріднених мов. Утамувати таку спрагу науковців-попередників багатьох століть узяла на себе п. Тодорова, обравши за мету дослідження розробити на основі зіставного поліпарадигмального аналізу типологію ФО просторової семантики, яка дозволяє виявити їх ідеографічні, структурні, семантичні, мотиваційні, функціональні та інші властивості в українській та англійській мовах, а також проаналізувати позамовні чинники, під впливом яких вони були сформовані (с. 2 автореф., с. 19 дис.). Маю засвідчити, що дисертантка гідно впоралася із цим нелегким завданням.

Абсолютний (за визначенням І. Ньютона) фізичний простір є найважливішою міждисциплінарною науковою категорією, адже, як зазначав І. Кант, простір є «чисто апіорним поняттям, що означає, що людина не може сприймати світ по-іншому, як через простір» [Кант І. «Критика чистого розуму» (Kant I. «Kritik der Urteilskraft» (1790 p.); k.m.wikipedia.org/wiki/Простір].

Обрана тема і методологія дослідження є актуальними; саме для складних, різнобічних абстрактних категорій мови і свідомості найкращим чином підходить зіставний поліпарадигмальний аналіз як різновид багаторівневого комплексного зіставного дослідження. Така методологія дозволяє охопити мовні репрезентації простору в усіх його численних фізичних і концептуальних характеристиках: дво- і тривимірності, єдиному просторово-часовому континуумі (за А. Ейнштейном), віддаль і напрямком як основні характеристики простору (за Г. Лейбніцем), простір як вмістилище або проміжок (за Платоном), як місцезнаходження (за Арістотелем), як розширення (за Альхазеном), як вакуум (за Л. А. Апкіназі, П. Н. Розановим, І. І. Бехом та ін.), як енергію (за В. Лембом, Г. Бете, Г. Казимиром та ін.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, їх достовірність є належними. Це забезпечено, по-перше, досить великим корпусом фактичного матеріалу двох порівнюваних мов (3918 ФО, з них 1756 – в українській мові і 2162 – в англійській мові (с. 20 дис.)), по-друге, значною кількістю опрацьованих першоджерел (які наявні у бібліографічному списку, проте немає посилань на них і відповідної рубрики *джерела досліджуваного матеріалу* у вступі (с. 20 дис.)), по-третє, якісно проведеним зіставним поліпарадигмальним аналізом досліджуваного матеріалу і низкою влучно дібраних методів та принципів дослідження. Як зазначено на с. 20-21 дис. та с. 2-3 автореф., авторка застосувала як загальнонаукові, так і суто лінгвістичні методи дослідження, головним з яких цілком справедливо визначено зіставний метод. Це схвально. Оскільки робота виконана на матеріалі двох мов, то очевидно, що перекладознавчі методи – семантичний, комунікативний і метод трансформацій – також були побіжно застосовані, адже переклад і зіставлення мовних одиниць взаємозумовлені. На мою думку, слід було б зазначити і про почасти залучений психолінгвістичний метод, адже асоціації, визначені за його допомогою, є додатковими конотаціями в семантичному обсязі мовних одиниць, одним із найяскравіших джерел лінгвокультурологічного аломорфізму.

Безперечними є наукова новизна, теоретичне і практичне значення дослідження п. Тодорової. По-новому проаналізовано ФО української та англійської мов – зіставний

Зетавна кандидатка
ЛНУ імені Івана Франка
Вхідний № 58
21. 01 2019 р.

поліпарадигмальний аналіз доповнено ідеографічним та лінгвокультурологічним аспектами, виходячи з мети і завдань дослідження; запропоновано універсальну схему систематизації ФО просторової семантики, розроблено ідеографічну та інші класифікації досліджуваного матеріалу (с. 21 дис., с. 3 автореф.) – це найважливіші надбання опонованого дисертаційного дослідження.

Положення, винесені на захист, повною мірою відбивають наукову концепцію п. Тодорової; вони компактно сформульовані і продумані.

Дисертація має чималу апробацію: результати дослідження були представлені на 15 міжнародних наукових конференціях, з них 14 – в Україні, 1 – в Угорщині, а також на 2 всеукраїнських наукових конференціях відповідного фахового спрямування. Значна кількість одноосібних публікацій п. Тодорової (20!) і 1 стаття у співавторстві свідчать про результативність та перспективність проведеної наукової роботи. Основні положення дисертації Н. Ю. Тодорової рівноцінно представлені в її публікаціях, які відповідають вимогам ДАК МОН України щодо подання до захисту кандидатських дисертацій з лінгвістики за своєю кількістю і якістю, надаючи їх авторці право публічного захисту дисертації. Рукопис і автореферат дисертації п. Тодорової є ідентичними. Положення, висновки і рекомендації, представлені в авторефераті, в повному обсязі розкриті в тексті дисертації п. Тодорової.

Особистий внесок дослідниці у теорію зіставного мовознавства полягає, насамперед, у подальшому розвитку методології зіставного поліпарадигмального аналізу, який був доповнений ідеографічним та лінгвокультурологічним аспектами; він убачається й у систематизуванні наявних класифікацій просторових ФО в єдину типологію (тобто, сукупність класифікацій), в укладанні ідеографічної класифікації ФО просторової семантики в обох порівнюваних мовах.

Зміст автореферату і дисертації п. Тодорової повністю розкривають наукову концепцію дисертантки щодо вивчення просторових ФО в українській та англійській мовах, унаочнюють процедуру дослідження, яке, дійсно, було проведено на високому науковому рівні. Теоретичні положення дисертації свідчать про правильне розуміння дисертанткою сучасного стану розвитку лінгвістичної типології, місця зіставних поліпарадигмальних студій у ній, рівня опрацювання проблематики вивчення ФО просторової семантики в сучасному загальному і зіставному мовознавстві.

Структура дисертації п. Тодорової містить перелік умовних позначень, вступ, теоретичний, методологічний і практичний розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

У розділі 1 «Теоретичні засади зіставного дослідження фразеологічних одиниць просторової семантики» розкрито витoki проведеного дослідження, визначено ключові терміни роботи, розглянуто простір як міждисциплінарну наукову категорію, окреслено мовні засоби його вербалізації. У своїх наукових пошуках авторка цілком обґрунтовано спирається на наукові теорії і концепції Ш. Баллі, В. В. Віноградова, В. М. Телії, Р. С. Помірка, В. М. Мокієнка, М. Ф. Алефіренка, М. В. Гамзюка та ін. У цьому розділі вказано на полісемантичність терміну *фразеологія* за В. Д. і Д. В. Ужченками, окреслено дискусійні аспекти його вживання (с. 27-28 дис.), визначено його робочу дефініцію (с. 27 дис.). Далі зіставлено і проаналізовано позиції науковців щодо визначення ФО, схарактеризовано гласивості, суттєві ознаки та типи ФО, критерії їх виділення (с. 28-45). Основними властивостями ФО достовірно визначено такі: «роздільнооформленість (ФО складається із двох та більше слів), цілісність значення (значення ФО формується у наслідок повного або часткового переосмислення вільного словосполучення-прототипу), відтворюваність у мові (ФО не створюються, а відтворюються у мові як готові цілісні словесні комплекси), відносна стійкість (ФО властива відносна постійність компонентного складу та структури) та виконання номінативної функції (образне позначення фрагментів об'єктивної дійсності)» (с. 34 дис.).

Важливим для сучасної фразеології як галузі лінгвістики є її виділення дисертанткою з етапів її розвитку: підготовчого, структурно-семантичного і функційного (с. 35 дис.). Правильне розуміння тенденцій історичного розвитку фразеології, з одного боку, і зіставного мовознавства, з другого боку, дозволили п. Тодоровій систематизувати зіставні фразеологічні студії, описати їх вагомі віхи, головний внесок науковців-попередників і сучасників (с. 36-42 дис.).

Дисертантка розглядає концепт ПРОСТІР як міждисциплінарну наукову категорію, її ознаки (простір реальний і міфологічний, філософський, геометричний і фізичний), концептуалізує простір у межах лінгвокогнітивної парадигми слідом за О. С. Кубряковою та ін., характеризує універсальний та релятивний підходи до аналізу простору в сучасній науці, спираючись на численні наукові концепції вітчизняних та іноземних науковців (с. 43-53). У цьому розділі також окреслено мовні засоби вербалізації простору, розділяючи наукові погляди Д. М. Марка, Дж. Фрімена, С. Кослина, Д. Кеммерера, Б. Ландау, В. М. Телії та ін. (с. 53-64). П. Тодорова наочно репрезентує структуру і наповнення макроконцепту ПРОСТІР, переконливо мотивуючи свої твердження, підтверджуючи їх багатьма посиланнями на численні першоджерела, передусім, з лінгвістичної типології та суміжних галузей лінгвістики. Її наукова позиція зрозуміла в результаті ознайомлення із розділом 1 дисертації. Однак деякі питання залишаються дискусійними, зокрема: 1) на с. 63 дис. наведено схему структурування фразеосемантичного поля «простір». На мою думку, локалізація і місцезнаходження – це тотожні ознаки, проте вони відокремлено розглядаються дисертанткою. Натомість невизначеним залишається напрямок руху, адже в обох зіставлених мовах є ФО, які характеризують саме напрямок переміщення (наприклад, укр. *накивати п'ятами* «утекти» – напрям від комунікативної точки відліку, укр. *лижби наострити*, англ. *to trick the skis* «зібратися вирушити звідки-небудь» та ін.); 2) не зовсім ясно, що мається на увазі у визначеннях із префіксом *anti-*, це віртуальні відповідники чи щось інше (?); 3) у структурі поля не враховано перетин просторової підсистеми ФО з репрезентаціями категорій дейксису, референції, анафори, які на функціонально-семантичному рівні аналізу не можуть бути не поміченими. Зважаючи на багатоплановість проведеного аналізу та з урахуванням специфіки досліджуваного мовного матеріалу, вважаю, що цей фрагмент аналізу також має бути поданим у дисертації.

У розділі 2 «Методологічні засади зіставного дослідження фразеологічних одиниць просторової семантики» детально схарактеризовано загальнонаукові та лінгвістичні методи аналізу, принципи вивчення просторових ФО (принципи антропоцентризму, експланаторності, експансіонізму, двовекторності, принцип системного підходу), визначено принципи та критерії формування корпусу досліджуваних одиниць, описано методологію та процедуру аналізу. У цілому маю зазначити, що методика проведеного аналізу продумана і узгоджена належним чином. Однак хотілося б уточнити таке: 1) чим відрізняється логіко-семантичний і когнітивно-ономасіологічний аналіз у дослідженні п. Тодорової? Чому останній включено до етапу психолінгвістичного аналізу? (див. положення на захист 3, с. 22 дис., також пп. 2.3 дис., с. 76-98); 2) як дисертантка визначає для себе, що є методом наукового дослідження і що є принципом наукового аналізу, адже чіткої межі між ними в роботі немає (наприклад, див. зіставний метод і зіставний принцип аналізу, розділ 2, пп. 2.1., 2.2 та ін., с. 68-76 дис.).

Розділ 3 «Комплексний зіставний аналіз як основа типологізації просторових фразеологічних одиниць в українській та англійській мовах» містить дані практичного аналізу – комплексного, зіставного поліпарадигмального вивчення просторових ФО в українській та англійській мовах. У ньому послідовно представлені ідеографічна,

структурна, семантична і мотиваційна класифікації досліджуваного матеріалу як результат проведеного аналізу. У цьому розділі досліджено структуру просторових ФО української та англійської мов, схарактеризовано структурні типи і семантико-граматичні розряди просторових ФО, досліджено їх синтаксичну структуру, описано продуктивні моделі творення ФО та ін. Кожне теоретичне положення і міркування п. Тодорової підкріплено низкою показових, влучних прикладів. Композиційно важливим є те, що в цьому розділі деталізовано схему структурного наповнення фразеотематичного поля «простір» як універсальну модель структурування досліджуваного матеріалу (с. 107, 119, 126, 131 дис.), яка була у стислому вигляді наведена у розділі 1. Ця модель стає на сторінках дисертації, свого роду, лейтмотивом наукового твору п. Тодорової; до неї авторка повертається, аналізуючи різні аспекти просторових ФО, вона поєднує різні частини дослідження, надаючи їм когерентності й когерентності. Ця модель правомірно обрана дисертанткою за tertium comparationis у її дослідженні. Не менш важливим є й підтвердження висновків у розділі 3 наочними таблицями кількісних показників результатів дослідження (с. 105, 106, 118, 126, 131, 134, 140, 148 дис.). Все це вказує на повноту, вичерпність доводу дисертанткою своїх міркувань, про завершеність проведеного дослідження, його високий гатунок.

Кожний розділ завершують висновки, в яких послідовно подано головні надбання й умовиводи авторки щодо аналізованого матеріалу. Загальні висновки підсумовують проведений зіставний поліпарадигмальний аналіз; вони містять основні положення рецензованого дослідження, відтворюють його структуру, послідовність, процедуру аналізу та головні результати, перспективи подальшого дослідження.

Бібліографію оформлено згідно оновлених стандартів. Мови і виклад п. Тодоровою її дисертації є цілком задовільними. Таким чином, опонована дисертація Н. Ю. Тодорової виконана на високому науковому рівні, з дотриманням усіх вимог до таких наукових праць.

Отже, з огляду на актуальність, новизну, вагомість одержаних результатів дослідження, їх достовірність, обґрунтованість, теоретичне і практичне значення, вважаю, що дисертаційна робота Наталії Юріївни Тодорової «Фразеологічні одиниці просторової семантики в українській та англійській мовах» є новим, самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням. На підставі викладеного вище можна вважати, що ця наукова праця відповідає вимогам ДАК МОН України до кандидатських дисертацій, вимогам пункту 11 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2015 р. № 567, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство.

08.01.2019 р.

Професор кафедри
російської мови і літератури
Київського національного
лінгвістичного університету
доктор філологічних наук,
професор

Терехова С.І.

